

Сюжетно-жанрові композиції стали першим кроком на шляху витинанки до образотворення. Для них характерна оповідність, ілюстративність, тематичне наповнення. Для художньої мови таких творів властиве активне наслідування інших пластичних мистецтв. На їх стилістиці та тематиці відбився досвід народного живопису (наївного малярства), графіки, іконопису тощо. За допомогою витятих з паперу зображень майстри відображають певні сюжети, інтерпретуючи реальну дійсність. В їх тематиці переважають композиції на основі літературних творів, сакральні зображення, пейзажі, рідше натюрморти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кочережко Н. Витиначі / Н. Кочережко // Сонячні барви. – К. – 1978. – С. 32-40.
2. Красник О. Твори ченця-художника / О. Красник // Поступ. – 2003. – 4 червня.
3. Меркене Р. И. Искусство вырезки в Литве во II пол. XX – нач. XXI в.: развитие мотивов орнаментики / Р. И. Меркене // Проблемы изучения, сохранения и использования искусства вырезки: материалы международного симпозиума / Домодедовский историко-художественный музей. [Отв. ред. Н. М. Полунина]. – М.: ООО «ЦПВасиздаст», 2006. – С. 21-29.
4. Народні художні промисли Тернопільщини [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?lang=eng&id=291>
5. Перова Е. Г. Загадка «Ф.К.» или искусство ножниц и резца [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://JENNY-JENN.NAROD.RU/TEXT_ART
6. Пуляєва Л. У світі витинанок брата Дем'яна / Л. Пуляєва // Високий Замок. – 2003. – 12 серпня.
7. Станкевич М. Є. Українські витинанки / М. Є. Станкевич. – К.: Наукова думка, 1986. – 186 с.
8. Українська витинанка – 2005: каталог Всеукраїнського симпозиуму витинанкарів [вступна стаття Цвігун Т]. – Вінниця: Управління культури Вінницької державної адміністрації. Вінницький обласний центр народної творчості, 2005.
9. Українське народне мистецтво: альбом [ред. колегія: Заболотний В. І., Рильський М. Т., Середа А. Х. та ін.]. – К.: Мистецтво, 1967.

УДК 7.037

Б. О. ТИВОНЮК

ИКОНОПИСНА ТА ПОЗОЛОТНА МАЙСТЕРНІ ПОЧАЇВСЬКОЇ СВЯТО-УСПЕНСЬКОЇ ЛАВРИ У 20-ИХ–30-ИХ РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена діяльності майстерень Свято-Успенської Почаївської лаври у 20-их–30-их роках ХХ ст.. Наведено приклади видів виконуваних робіт, описано умови праці, імена майстрів, що працювали в цей період. У майстерні навчалися та працювали люди, що стали згодом відомими художниками.

Ключові слова: іконописна та позолотна майстерні, Почаївська лавра, майстер, ікона.

Б. О. ТИВОНЮК

ИКОНОПИСНАЯ И ПОЗОЛОТНАЯ МАСТЕРСКИЕ ПОЧАЕВСКОЙ СВЯТО-УСПЕНСКОЙ ЛАВРЫ В 20-ЫХ–30-ЫХ ГОДАХ ХХ ВЕКА

В статье речь идет о деятельности мастерских Свято-Успенской Почаевской лавры в 20-ых–30-ых годах ХХ в. Приведено примеры исполняемых работ, описаны условия работы, имена мастеров, что работали в это время. В мастерских учились и работали люди, которые со временем стали известными художниками.

Ключевые слова: иконописная и позолотная мастерские, Почаевская лавра, мастер, икона.

ICON-PAINTING AND GILT WORKSHOPS OF POCHAIV MONASTERY IN 1920-30TH

The article describes the activities of the workshops Pochaiv monastery in 1920-30-years. Examples of their work, working conditions, names of artists who worked in this period.

Key words: *icon-painting and gilt workshops, pochaiv monastery, master, icon.*

Почаївська Свято-Успенська лавра здавна виконувала важливу роль релігійного та мистецького центру. Так, ще починаючи із XVIII ст. при монастирі виникли майстерні, де виготовляли різні церковні речі, писали ікони. Актуальність теми зумовлена спробою конкретизувати та узагальнити знання про діяльність майстерень при монастирі.

Основною джерельною базою дослідження є архівні матеріали, зосереджені у фондах Державного архіву Тернопільської області. Із останніх досліджень вагомою є праця Олександри Панфілової «Мистецьке життя Кременеччини 20-их–30-их років XX століття», де автор аналізує діяльність почаївських майстерень у вищезгаданих роках та зазначає, що серед інших майстрів тут навчалися та працювали троє талановитих українських художників: Іван Хворостецький, Олекса Шатківський та Олександр Якимчук [6, с. 159].

Мета статті – вивчити стан діяльності майстерень Свято-Успенської Почаївської лаври у 20-их–30-их роках XX ст. на рівні дослідження архівних матеріалів, сучасної наукової літератури та визначити основні види діяльності майстерень, враховуючи умови праці, творчу роботу учнів та майстрів.

На початку XIX століття при Свято-Успенському Почаївському монастирі діяла друкарня і парафіяльна школа, де навчалися православні міщани та селяни. Згодом Лавра на власні кошти утримувала «трирічну вчительську школу, малярську школу, майстерню мистецьких іконостасів, позолотню церковних речей, власну палітурню; швейну майстерню; столярню» [6, с. 31].

У цей же час досить важливою та активною була діяльність іконописної та позолотної майстерень Почаївської лаври, про які відомо із документів Державного архіву Тернопільської області. Майстерні забезпечували церковним начинням храми із навколишніх міст та сіл, також немало було замовлень із-за кордону. Тут виготовляли різноманітні предмети для церковного вжитку. Про це можна дізнатися із звітних відомостей про виконану роботу Почаївського монастиря та, зокрема, із проекту оголошення, яке було опубліковане на газетних шпальтах та в часописах «Воскресное чтение», «Духовна бесіда». Саме в них описано види робіт іконописної майстерні монастиря: виконання ікони з позолотним чеканим фоном, виготовлення образів для хресних ходів, плащаниць, хоругв на полотні і на дошках різного розміру, виконання ікони в дерев'яних кіотах як простих, так і різьблених, точні копії чудотворного образу Божої Матері Почаївської [7, арк. 7].

Позолотна майстерня приймала замовлення на виготовлення чаш, дискосів, наперсних та напрестольних хрестів, панікадил та інших церковних предметів. Тут виконувалося позолочення та посріблення вживаних предметів, проводилися ремонти підсвічників.

Архівні документи засвідчують, що замовники були із навколишніх волинських міст та сіл Кременця, Дубно, Млинова, Луцька, Острога, Дубровиці, Сарн, Камінь-Каширського, деяких міст Галичини та з-за кордону. Зокрема, священник Іван Любарський із Америки замовив велике Євангеліє, хрестильний ящик та кадило [1, арк. 5]. У той же час були зроблені замовлення ікони з сіянням (вартістю 400 злотих) Яковом Грищуком із Америки та ікони в староруському стилі для директора ліцею-корпусу ім. імператора Миколи II генерал-лейтенанта Володимира Римського-Корсакова (Франція). Також громадянин Африки Калістро у 1934 році замовив ікону св. Трійці на золоточеканному фоні.

У 20-их–30-их роках XX ст. керівником позолотної майстерні був ієромонах Єлисей. Станом на 1924 рік в іконописній майстерні працювали майстри Сергій Андреюк (писав ікони), Іосиф Кудляк (чеканив фон і кайму), Іосиф Сміх (грунтував і золотив дошки), Яків Дубинюк та

Іван Тичковський (виготовляли дошки для ікон, футлярі), Андрій Павловський (виготовляв ящики на ікони, вирізав рами з багету), Федір Семенюк (писав хоругви, ікони, підписував букви, хрести) [2, арк. 2-5]. При монастирі працювали постійні лаврські майстри, а також ті, що виконували роботу вдома та здавали готові вироби у майстерню чи лаврську крамницю.

Одночасно при монастирській іконописній майстерні працювала й рисувальна школа, де учні вчилися основ образотворчого мистецтва. Як зазначає О. Панфілова, «до учнів могли також приєднуватися «вільно приходящі», оплата вносились не тільки за навчання, а й за стіл». Діти, які не користувалися загальним столом, оплату не вносили [6, с. 32]. Свідченням цього є численні архівні документи, де зафіксовано багато прохань взяти дітей до майстерень на навчання. Зокрема, житель с. Застав'я Межирицького повіту (Рівненщина) В. О. Атаманчук просив прийняти в іконописну майстерню брата Анатолія безкоштовно, у зв'язку із хворобою його «4 братів і матері». Відповідь було отримано: «може бути прийнятий за 25 злотих в місяць із своєю постільною білизною і одягом, приміщення, навчання та нагляд – безкоштовно» [2, арк. 21-22].

Інший лист від протоієрея о. Федора Шумського містив прохання прийняти сироту (племінника) Валентина Миколайовича Карпенка на навчання в іконописну майстерню, але у листі-відповіді було також відмовлено: «у зв'язку з тяжким матеріальним становищем, в якому тепер знаходиться лавра..., прийняти хлопця тільки за плату по 25 злотих щомісячно із внесенням кожного разу на місяць вперед» [2, арк. 3]. Однією із причин відмови була також нестача продуктів харчування. На інші прохання про прийняття до іконописної майстерні відповідали згодою при умові забезпечення повністю продуктами харчування і власною постільною білизною.

Як зазначає О. Панфілова, «навчання рисувальної школи відповідало рівню початкової художньої освіти, де учні оволодівали початками художньої майстерності, пізнавали різні техніки, матеріали, (вугілля, олівець, олія, темпера, акварель) та жанри [6, с. 32].

Учні, окрім занять в майстерні, виконували також і ремонтні роботи, зокрема у другій половині 1925 року «фарбували вікна та двері у контрофорсній крамниці, чистили та фарбували дах на часовні за Соборною церквою та на Похвальській церкві, фарбували вулики на пасіці, чистили і фарбували вікна, підлогу і обводили «фільонки» в Архієрейському будинку та білому готелі». Загалом, окрім ремонту, учні виконували багато усякої роботи, а саме: прибирання, миття та ін.

Окрім майстрів-чоловіків, станом на 1929 рік працювали й жінки: полірувальниці Анна Зеленевиц, Марія Смик, Єфросинія Романюк, послушниці Олена Маркевич та Єфросинія Сухаверта виготовляли ікони для хоругв і інші роботи. До числа полірувальниць була прийнята й 19-річна сирота з Почаєва Марія Борейко. Станом на 1 червня 1929 року позолотна майстерня налічувала 42 працівники, із них «сдельно-рабочие» – 19 чоловік, «месячно-служащие» – 13 чоловік, учні – 10.

У кінці 1929 року матеріальне забезпечення Почаївської лаври дещо послабилося. Адже в документах подано прохання звільнити 15 чоловік із «сдельно-рабочих» і «месячно-служащих», бо замовлень було дуже мало і недостатньо було коштів для оплати праці [5, арк. 112].

У грудні 1929 року Духовний Собор Почаївської лаври запропонував для полегшення матеріального становища припинити виготовлення церковних предметів про запас і обмежитися тільки виконанням замовлень [5, арк. 14].

Згідно з архівними матеріалами, у 1930 році у майстернях з'являється більше учнів та підмайстрів, що самостійно пишуть ікони. Це Сергій Андреюк, Михайло Якимчук, Симеон Сапко, Павло Метельський, Симеон Василевський, інші майстри виконували оформлювальні роботи: Йосиф Сміх займався позолотою, Йосиф Кудряк – чеканкою, Андрій Павловський та Євстахій Павлишин – різьбою по дереву [3, арк. 37]. Як бачимо, учень, провчившись декілька років та набувши досвіду, мав можливість стати майстром та отримувати відповідну заробітну плату.

У 1930 році майстрами та учнями Почаївської лаври було виконано поновлювальні роботи: «над Похвальською церквою Михайлом Якимчуком та Фадеєм Кондратюком було

розписано заново ряд ікон, для Соборної церкви підмайстер іконописець Олексій Шатківський підготував ікону на жести «Проповідь Спасителя на човні біля моря Галилейського» [3, арк. 263].

У вересні 1930 року було здійснено поновлювальні роботи в Печерній церкві. Живописні роботи виконували Ієромонах Єлисей, о. Ігумен Милій, Олексій Шатківський, інші учні фарбували кайми; Микола Потапов поновлював пошкоджені орнаменти [3, арк. 280].

Позитивним у діяльності майстерень було те, що кращі роботи учнів були представлені на різних виставках, зокрема на виставці в Почаївській лаврі. Про це свідчить список матеріалів майстерні, де, крім альбомів і інших речей, наявні свідоцтва учнів про участь у виставках. У 1890 та 1904 роках учні брали участь у лаврських виставках ікон [4, арк. 2]. У 1930 році Микола Потапов возив учнівські роботи на виставку в м. Дубно [4, арк. 425].

1934 року 31 січня відбулася передача майна лаврської іконописної майстерні від завідуючого ієромонаха Єлисея новопризначеному монаху Олегу. З інвентарного опису майна майстерні можна дізнатися про матеріали, інструменти, ескізи, що були наявні для практичних занять учнів. Це були оригінали і копії ікон відомих художників, буклети, альбоми російських художників, альбоми із зображеннями святих, гіпсові скульптури людей, штучні квіти, орнаменти на полотні, альбоми з орнаментами різних часів та стилів [4, арк. 2–12].

У 1925–1931 роках в іконописній майстерні Почаївської лаври вчителював талановитий живописець Олександр Якимчук, котрий був «учасником виставок у Львові, Кременці, Луцьку, Варшаві та мав персональну виставку у Луцьку». У 1928 році він також брав участь у Волинській виставці сільського господарства та промисловості «Targi Wschodnie», що проходила у Луцьку, а через рік – на Всепольській виставці у Познані [6, с. 34–35].

У збірках кременецького товариства «Просвіта» знаходиться портрет власника маєтку у Вірлі (околиця Кременця) Олександра Білобородова (1925, олія), виконаний художником О. Якимчуком [6, с. 36]. Кілька робіт художника Якимчука знаходяться у фондах Кременецького краєзнавчого музею: акварелі «Вид на Бережці», «Почаївська лавра», графічний портрет Т. Шевченка. Акварелі художника характеризуються легкістю, майстерним виконанням. Нещодавно у новоствореній музейній залі художника Ростислава Глуква в стінах Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка також з'явилися роботи талановитого художника О. Якимчука: «Жебраки», «В Кременці на базарі», «Пейзаж». Ці картини з правдивою реалістичністю передають зображуване.

Ще один художник, що працював та навчався у стінах Почаївської лаври, був Олекса Шатківський, учень О. Якимчука, згодом продовжував навчання у Варшавській академії мистецтв. За час навчання у Варшаві отримав 14 нагород, ставши кращим випускником, та здобув право відвідати інші європейські країни. Там він вивчав музейні збірки Німеччини, Франції. Свої картини О. Шатківський постійно експонував на виставках у Львові, Рівно, Луцьку та Бухаресті.

Твори О. Шатківського виконані у техніках гравюри на дереві, автолітографії, сухої голки. Серед них: «Дроворуби», «Селяни», «На кухні», «Праця», «Швачка». Автор частіше захоплювався живописом, в якому передавав свіжість кольору, настроїв, характер природи. Серед його робіт – ліричні пейзажі, натюрморти, портрети відомих діячів культури, мистецтва та історії. Твори О. Шатківського зберігаються у музеях Львова, Тернополя, Варшави, у приватних збірках в Україні та за кордоном.

Отже, незважаючи на різні організаційні та матеріальні обставини, діяльність майстерень Почаївської лаври була добре налагоджена. Кожен з майстрів та учнів мав свої обов'язки. Іконописні твори та вироби позолотної майстерні користувалися попитом не тільки в Україні, а й за кордоном. Учні та майстри брали участь в українських та зарубіжних виставках. Рисувальна школа при майстерні давала добру базову художню освіту, про що підтверджують свідоцтва учасників виставок та творчий доробок талановитих художників – майстрів Почаївської лаври.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ведомости об исполненных заказах позолотной мастерской 1928-1929 гг. // ДАТО. – Ф.258: Духовний собор Почаївської лаври. – Оп. 3. – Спр. 787. – 53 арк.
2. Ведомости и отчетные сведения о приходах иконной мастерской за 1924 год. // ДАТО. – Ф.258: Духовний собор Почаївської лаври. – Оп. 3. – Спр. 938. – 218 арк.
3. Ведомости и отчетные сведения о приходах и расходах Лаврской иконописной мастерской на 1930 г. // ДАТО. – Ф.258: Духовний собор Почаївської лаври. – Оп. 3. – Спр. 1008. – 441 арк.
4. Инвентарное описание имущества иконописной мастерской 1934-1936 гг. // ДАТО. – Ф.258: Духовний собор Почаївської лаври. – Оп. 3. – Спр. 824. – 124 арк.
5. Отчетные сведения о приходах и расходах Позолотной мастерской. // ДАТО. – Ф.258: Духовний собор Почаївської лаври. – Оп. 3. – Спр. 996. – 141 арк.
6. Панфілова О.Г. Мистецьке життя Кременеччини 20-30-х років ХХ століття: дис. канд. мистецтвознавства: 26.00.01 «Теорія та історія культури» / Панфілова Олександра Георгіївна. – Тернопіль, 2009. – 159 с.
7. Справа про діяльність іконописної майстерні // ДАТО. – Ф.258: Духовний собор Почаївської лаври. – Оп. 3. – Спр. 955. – 123 арк.